

एक तपस्वी श्री. अनंत दत्तात्रेय कात्रे

डॉ. शैलजा कात्रे, पुणे
मो. : ९७६७९ ६२८७८

जन्म : २१ सप्टेंबर १९१८, भाद्रपद कृष्ण प्रतिपदा

ठिकाण : शेळोली, ता. भुदरगड, जि. कोल्हापूर

शालेय शिक्षण : इयत्ता ३ री पर्यंत, १९२३ ते १९२६

उपनयनसंस्कार : वैशाख महिना, १९२६

घरी वडिलांकडे वेदाध्ययन : १९२६ ते १९३४

अध्ययनासाठी संकेश्वरला प्रयाण : मे १९३४.

संकेश्वर वास्तव्य : १९३४ ते १९४३. या कालावधीत जगद्गुरू शंकराचार्यमठात सकाळी वेद व सायंकाळी शास्त्र याप्रमाणे ऋग्वेद संहिता व शाखाध्ययन वे. मू. अहिताग्नी गणेशभट्ट बाक्रे यांचेकडे आणि सिद्धांतकौमुदी, काव्य, न्याय, मीमांसा यांचे शिक्षण श्रीपादशास्त्री जेरे यांचेकडे केले. याच कालावधीत १९३९-४० या दोन वर्षांत जगद्गुरू शंकराचार्य यांच्या धर्मप्रसारासाठीच्या संचारात व दोन चातुर्मासात अमरावती व नागपूर येथे सहप्रवास व सहवास. याच कालावधीत त्यांच्याबरोबर १९४० मध्ये काशीयात्रा घडली.

कोल्हापूर येथील वास्तव्य : १९४३ मध्ये संकेश्वर येथील पाठशाळा बंद झाल्यावर १९४४ साली घरी परत. त्यानंतर ६ महिने सांगली येथे व नंतर श्रीपादशास्त्री जेरे कोल्हापूरला आल्याने १९४५ पासून १९५३ पर्यंत कोल्हापूर येथे वास्तव्य. या कालावधीत काव्यतीर्थ व न्याय, मीमांसा यांच्या परीक्षा दिल्या.

विवाह : २६ जानेवारी १९५३. केरी, गोवा येथील चंद्रभागा देसाई यांच्याशी विवाह. विवाहानंतर नाव सौ. पद्मजा.

इचलकरंजी वास्तव्य : १९५४ ते ऑ. १९७९. १९५४ मध्ये गोविंदराव हायस्कूल येथे संस्कृत शिक्षक म्हणून रुजू. निवृत्त : १९७६. या कालावधीत १९६४ ते १९७९ अशी १४ वर्षे समाज शिक्षण मंडळ यांच्यातर्फे श्री. दि. रा. कबनूरकर यांच्या

विशेष प्रयत्नाने सुरू झालेल्या संस्कृत पाठशाळेत सायंकाळी ६ ते ८ शिकवणे. येथे काव्यतीर्थपर्यंतच्या परीक्षांसाठी विद्यार्थ्यांची तयारी करून घेतली. श्री. वि. ना. पोखरणकर यांचे मदतीने संस्कृत वाग्विहारमाला हे नियतकालिक चालवले.

पुणे वास्तव्य : दि. १५ ऑगस्ट १९७९ पासून. पुण्यात आल्यावर १९८५ ते २००७ या कालावधीत पटवर्धन पाठशाळेत संस्कृत शिकवणे व अग्निहोत्रास मार्गदर्शन व सहकार्य. २००७ नंतर घरी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन. विशेषतः टि. म. वि. च्या एम. ए. परीक्षेसाठी श्री. किशोर जोशी यांना तसेच वेदशास्त्रोत्तेजक सभेच्या याज्ञिक चुडामणी या परीक्षेसाठी श्री. वझे, श्री. किशोर जोशी व श्री. दत्तात्रेय जोशी यांना आवश्यकतेनुसार

मार्गदर्शन. श्रौत यागांसाठी अनेक विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन.

संकेश्वर येथे आहे. गणेशभट्ट बाक्रे, इचलकरंजी येथे आहे. रघुनाथ भि. गुळवणी, कोल्हापूर येथे आहे. वठारकर व पुण्यात आहे. राजाराम कुलकर्णी यांचेबरोबर अग्निहोत्र इष्टिमध्ये सहभाग. विशेषतः आहे. कुलकर्णी यांचेबरोबर विविध ठिकाणी नक्षत्रेष्टि, चातुर्मास्य याग, काम्येष्टि यात सहभाग व मार्गदर्शन.

अग्निहोत्रासंबंधीच्या कार्याच्या अनुषंगाने विविध संस्थांकडून वेळोवेळी सत्कार केले गेले. ते असे :

२००२ : श्रीमद् जगद्गुरू शंकराचार्य मठ करवीर पीठ, कोल्हापूर येथे - वे. शा. सं. श्रीपादशास्त्री जेरे सांस्कृतिक पुरस्कार. २००४ : श्रीगुरूदरबार सेवा मंडळ, बेळगाव.

२००७ : वैदिक संमेलन, अहमदनगर, शृंगेरी शंकराचार्य यांचे हस्ते.

२००७ : वेदशास्त्रोत्तेजक सभा, पुणे.

२००८ : श्री क्षेत्र आळंदी ब्रह्मवृंद अनुष्ठान मंडळ.

२००९ : श्री दुर्गोपासक ऐक्यवर्धक संघ, वागदे.

२००९ : शारदा ज्ञानपीठ व पुणे महानगरपालिका यांचेतर्फे ऋषिपंचमी निमित्त.

२०१५ : श्रीपाद सेवा मंडळ, श्रीसंत मामासाहेब देशपांडे आश्रम, पुणे.

वासुदेवानंद सरस्वती टेंब्येस्वामी महाराज स्मृति 'वेदमूर्ती' पुरस्कार

मा. श्री. शिरीष कवडे, अध्यक्ष यांचे हस्ते.

‘वन्दनं प्रसादसदनं सदयं हृदयं सुधामृतो वाचः
करणं परोपकरणं येषां केषां न ते वन्द्याः।’

इयत्ता नववीमध्ये शिकलेले हे सुभाषित प्रत्यक्षात अनुभवले ते १९८२च्या जूननंतर. कात्रे कुटुंबातील श्री. शशिकांत यांच्याशी माझा विवाह झाला आणि मी छायाची शैलजा झाले. माझे हे नामकरण माझ्या सासरेबुवांनी केले. सुरुवातीपासूनच त्यांनी मला याच नावाने हाक मारावयास प्रारंभ केला. मीही या नवीन नावानिशी कात्रे कुलात सहजच सामावून गेले. यात मला

सर्वांत मोठी मदत झाली ती ती. तात्यांच्या मोकळ्या स्वभावाची.

ती. तात्या संस्कृतचे शिक्षक व माझाही अभ्यासविषय संस्कृतच. त्यामुळे आमच्या नात्याला एक विशेष झालर प्राप्त झाली. घरातील रीतिरिवाज, त्यामागील धर्मतत्त्व याविषयी ते मला उत्तम रीतीने सांगत असत. त्यामुळे माझ्या मनाची धार्मिक बैठक दृढ होण्यास खूप मदत झाली. ती. तात्यांच्या मार्मिक विवेचनामुळे बुद्धिजीवी तरीही श्रद्धाळू असलेल्या मलाही कात्रे घरातील थोड्याशा कर्मठ वातावरणात वावरणे सुलभ झाले.

ती. तात्यांना पाहिल्यानंतर प्रथम जे नजरेत भरले ते त्यांचे तेजस्वी व करारी डोळे. त्या डोळ्यांत विद्वता होती. वेप, कोट, सदरा-धोतर व टोपी असा. म्हणजे आमच्या आजोबांसारखाच भारदस्त. प्रथमतः त्यांच्याबद्दल वाटणारी भीती त्यांच्याशी संभाषण करू लागल्यावर आपोआप नाहीशी झाली व वर्षभरातच मी त्यांच्याशी चांगलाच संवाद साधू लागले. त्यांनीही त्यांच्या आयुष्यातील अनेक गोष्टी

अगदी सविस्तरपणे मला सांगितल्या. त्यांच्या या मोकळेपणामुळे मीही त्यांच्यामध्ये माझ्या वडिलांना पाहू लागले. माझ्या वडिलांचे १९८६ मध्ये आकस्मिक निधन झाल्यानंतर तर मी वारंवार त्यांच्यामध्ये ‘माझे बाबा’ शोधू लागले आणि मला ते वेळोवेळी सापडलेही.

ती. तात्यांकडे येणाऱ्या विविध प्रकारच्या माणसांशी ते कसे वागतात, बोलतात, हे मी अनेकदा पाहिले आहे. व्यवहार कसा करावा याचा वस्तुपाठच ते जणू देतात, असे वाटते. संतश्रेष्ठ रामदासस्वामींचा दासबोध त्यांनी नुसता वाचला नाही तर त्याप्रमाणे त्यांचे आचरण आहे, असेच मला अनेकदा वाटते. ‘प्रपंच करावा नेटका’ हे त्यांनी प्रत्यक्षात आणले आहे. प्राप्त परिस्थितीत कोणतीही तक्रार न करता सावधपणे उत्तमरीत्या कसे राहावे यासाठीचा त्यांचा वस्तुपाठ सर्वांनीच लक्षात घेण्यासारखा आहे. त्यांनी हे ‘असिधारव्रत’ अखंडपणे चालवले आहे.

‘मला वेदान्ततत्त्वज्ञानाची फारशी आवड नाही, मी कर्मकांड मानणारा साधा माणूस आहे’ असे सर्वांना सांगणारे ती. तात्या खरे स्थितप्रज्ञ आहेत व ब्रह्मतत्त्व जाणणारे आहेत याची प्रचिती अनेकदा आली आहे. माझ्या दिरांच्या म्हणजेच त्यांच्या पुत्राच्या- श्री. उमाकांतच्या निधनाची बातमी रात्री त्यांना सांगितली तेव्हा त्यांचे स्तब्ध होणे, नंतर धर्मसिंधू ग्रंथ काढून त्याचे वाचन करून आम्हाला सांगणे या सर्व वर्तनावरून त्यांच्या स्थितप्रज्ञतेची कसोटीच परमेश्वर पाहतो आहे, असे वाटत होते. कुटुंबातील अनेक प्रसंग त्यांच्या अशा प्रकारच्या धीरोदात्त व खंबीर स्वभावाची साक्ष देतात.

आपल्या वर्तनाने दुसऱ्यांना त्रास होऊ नये याची खबरदारी ते आज वयाच्या शंभराव्या वर्षीही घेतात. तसेच घरातील कामात मदत करावयाची त्यांची केव्हाही तयारी असते श्रौतकर्मातील काही किचकट

गोष्टी शास्त्राधार देऊन शिकविणारे, रघुवंश मल्लिनाथीसह समजावणारे व कौमुदीतील सूत्रे सांगून एखाद्या रूपाची सिद्धता सहजतेने सांगणारे आमचे तात्या आजही मी आणलेली पालेभाजी निवडण्यास तितक्याच हिरीरीने पुढे येतात किंवा त्यांच्या पणतूला मांडीवर घेऊन झोपविण्यासही तयार असतात. सुना, जावई, नातवंडे, नातसून यांच्याशी अत्यंत मोकळेपणाने बोलतात. आपले अनुभव सांगतात, पण ‘असेच करावे’ असा कोणताही दुराग्रह न बाळगता प्रेमाने समजावतात. त्यामुळेच सर्वांच्या मनात त्यांच्याबद्दल आपसूकच प्रेम, जिवाळा उत्पन्न होतो.

त्यांनी शाळेत अनेक विद्यार्थी घडविले, प्रपंचात अनेक नातेवाईक जोडले. व्यवहारात अनेक हितसंबंध जपले, अनेकांना वेळोवेळी मार्गदर्शन केले. इतके करूनही अहंभाव त्यांना शिवलासुद्धा नाही आणि हेच त्यांच्या शतायुष्याचे खरे रहस्य आहे. लहानपणी झालेले उत्तम संस्कार, शरीरावर केलेले व्यायामसंस्कार व कष्टाचरण, निरलसपणे केलेले विद्यादान वेदाध्ययन व वेदविहित आचरण याद्वारा त्यांचा आजपर्यंतचा प्रवास झाला आहे.

कात्रे कुटुंबातील हा खरा ‘चालता-बोलता खजिनाच’ आहे. हा खजिना सांभाळण्याची शक्ती परमेश्वराने आम्हास द्यावी ही ईशचरणी प्रार्थना.

वयाची शतकपूर्ती निमित्ताने श्री. कात्रे यांच्या निवासी स्थानी जाऊन कऱ्हाडे महासंघाचे अध्यक्ष श्री. विजय आंबर्डेकर तसेच अन्य संघाचे पदाधिकारी यांनी भेट घेतली.